

TALABALARDA INTELLEKTUAL HISSIYOTLARNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI VA PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Iroda Xasanova Usanovna

*Aniq va Ijtimoiy Fanlar Universiteti
2-bosqich magistranti*

Annotatsiya. *Mazkur maqolada talabalarda intellektual hissiyotlarni rivojlantirishning psixologik xususiyatlari, ularning kognitiv jarayonlar bilan o'zaro bog'liqligi hamda ta'lim jarayonidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, intellektual hissiyotlarning rivojlanishi talabaning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va akademik muvaffaqiyatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *intellektual hissiyotlar, bilish jarayoni, motivatsiya, talaba shaxsi, qiziqish, kognitiv rivojlanish, emotsional-intellektual birlik, oliy ta'lim psixologiyasi.*

KIRISH

XXI asr globallashuv sharoitida oliy ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan talablar tubdan o'zgarmocda. Zamonaviy jamiyat shaxsdan nafaqat keng qamrovli bilim va kasbiy kompetensiyalarni, balki mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish, innovatsion yondashuv va emotsional barqarorlikni ham talab etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, talabalarining intellektual rivojlanishi masalasi psixologiya va pedagogika fanlarining eng dolzarb yo'nalishlaridan biriga aylangan. Ayniqsa, intellektual hissiyotlarning shakllanishi va rivojlanishi talaba shaxsining bilish faoliyati samaradorligini belgilovchi muhim omil sifatida e'tirof etilmoqda.

Intellektual hissiyotlar — bu bilish jarayoniga hamroh bo'ladigan, tafakkur faoliyatini rag'batlantiruvchi va yo'naltiruvchi murakkab emotsional holatlardir. Ular qiziqish, hayrat, shubha, intellektual qoniqish, izlanish ehtiyoji kabi ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Mazkur hissiyotlar bilish jarayonining emotsional komponentini tashkil etib, tafakkur jarayonini faollashtiradi hamda shaxsning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi.

Psixologik adabiyotlarda ta'kidlanishicha, inson tafakkuri va hissiyotlari o'zaro ajralmas tizimni tashkil etadi. Hissiy komponentdan xoli bo'lgan bilish jarayoni mexanik va sust xarakter kasb etadi. Aksincha, intellektual hissiyotlar bilan boyitilgan o'quv faoliyati mazmunan chuqurroq, barqarorroq va motivatsion jihatdan kuchliroq bo'ladi. Shu boisdan ham zamonaviy oliy ta'lim tizimida shaxsga yo'naltirilgan, interfaol va muammoli ta'lim texnologiyalarining joriy etilishi talabalarda aynan intellektual hissiyotlarni rivojlantirishga qaratilgan deb qaraladi.

O‘zbekistonlik olimi G. B. Shoumarova intellektual hissiyotlarni bilish faoliyatini boshqaruvchi emotsional energiya manbai sifatida talqin etadi. Uning fikricha, o‘quv jarayonida paydo bo‘ladigan qiziqish va hayrat hissi tafakkurning chuqurlashuvi hamda bilimning ongli o‘zlashtirilishiga olib keladi. Mazkur yondashuv intellektual hissiyotlarning bilish faoliyatidagi vositachilik rolini ochib beradi.

Shuningdek, “Umumiy psixologiya” darsliklarida hissiyotlar ehtiyoj va motivlar bilan uzviy bog‘liq jarayon sifatida ko‘rib chiqilib, intellektual hissiyotlar aynan bilishga bo‘lgan ichki ehtiyojning emotsional ifodasi ekanligi qayd etiladi. Bu esa talabalarda ichki motivatsiyani shakllantirish masalasini dolzarb qiladi. Chunki ichki motivatsiya mavjud bo‘lgan taqdirdagina talaba bilimni ongli ravishda o‘zlashtiradi va o‘z tafakkurini rivojlantirishga intiladi.

Demak, talabalarda intellektual hissiyotlarning rivojlanish xususiyatlarini ilmiy jihatdan o‘rganish, ularning psixologik mexanizmlarini aniqlash va pedagogik shart-sharoitlarini ishlab chiqish zamonaviy oliy ta‘lim tizimining muhim vazifalaridan biridir. Mazkur maqolada aynan shu masalalar nazariy tahlil qilinib, talabalarda intellektual hissiyotlarni rivojlantirishning psixologik xususiyatlari yoritiladi.

Intellektual hissiyotlar muammosi psixologiya fanida hissiyotlar nazariyasi doirasida o‘rganiladi. An‘anaviy tasniflarda hissiyotlar axloqiy, estetik va intellektual turlarga ajratiladi. Intellektual hissiyotlar bilish jarayoniga hamroh bo‘ladigan, tafakkur faoliyatini rag‘batlantiruvchi emotsional holatlar sifatida talqin qilinadi.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda intellektual hissiyotlar shaxsning bilish faolligini belgilovchi asosiy psixologik omillardan biri sifatida talqin etilmoqda. Xususan, so‘nggi yillarda respublikamiz ilmiy jurnallarida chop etilgan maqolalarda talabalarda qiziqish va intellektual qoniqish hissining o‘quv motivatsiyasiga bevosita ta‘siri mavjudligi ta‘kidlanadi. Tadqiqotchilar fikricha, muammoli vaziyatlarda paydo bo‘ladigan hayrat va izlanish ehtiyoji tafakkur jarayonini faollashtiruvchi ichki mexanizm vazifasini bajaradi.

Nazariy manbalarda intellektual hissiyotlarning paydo bo‘lishi kognitiv ziddiyat bilan bog‘lanadi. Inson mavjud bilimlari bilan yangi ma‘lumot o‘rtasidagi nomuvofiqlikni sezganda unda hayrat, qiziqish yoki shubha hissi yuzaga keladi. Bu esa bilish faoliyatini faollashtiradi. Shu ma‘noda intellektual hissiyotlar bilish jarayonining ichki harakatlantiruvchi kuchi sifatida namoyon bo‘ladi.

Zamonaviy psixologik yondashuvlarda bilish va emotsiya bir-biridan ajralmas tizim sifatida ko‘riladi. Hissiyotlar tafakkur jarayonini tezlashtiradi, muammoni hal qilishga yo‘naltiradi va qaror qabul qilishda yordam beradi. Shuning uchun intellektual hissiyotlarni faqat emotsional hodisa sifatida emas, balki kognitiv-emotsional birlik sifatida ko‘rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

Pedagogik-psixologik yo'nalishdagi ilmiy maqolalarda qayd etilishicha, intellektual hissiyotlar va akademik muvaffaqiyat o'rtasida ijobiy korrelyatsiya mavjud. Ya'ni, o'quv jarayonida qiziqish va anglashdan qoniqish hissini boshdan kechirgan talabalar yuqori natijalarni namoyon etadilar. Bu holat intellektual hissiyotlarning nafaqat emotsional, balki amaliy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Talabalik davri shaxsning intellektual va kasbiy shakllanish bosqichi hisoblanadi. Bu davrda analitik tafakkur, tanqidiy fikrlash va refleksiya qobiliyatlari faol rivojlanadi. Aynan shu jarayonlarda intellektual hissiyotlar yetakchi rol o'ynaydi.

Talabalarda quyidagi intellektual hissiyotlar ko'proq namoyon bo'ladi:

- Bilishga nisbatan qiziqish
- Muammoli vaziyatdan hayratlanish
- Mustaqil izlanish ehtiyoji
- Muvaffaqiyatdan intellektual qoniqish
- O'z fikrini himoya qilish jarayonidagi ishonch

Tadqiqot kuzatuvlari shuni ko'rsatadiki, ichki motivatsiyasi kuchli talabalar o'quv jarayonida ko'proq intellektual hissiyotlarni boshdan kechiradilar. Bu esa bilimni chuqurroq o'zlashtirishga olib keladi. Aksincha, tashqi nazorat yoki majburiy o'qish jarayonida emotsional ishtirok past bo'ladi.

Talabalik davrida mustaqillikning ortishi bilan intellektual hissiyotlar yanada ongli tus oladi. Talaba o'z fikrini tahlil qiladi, o'z bilim darajasini baholaydi va refleksiv jarayon orqali intellektual qoniqish yoki norozilik hissini boshdan kechiradi. Bu jarayon shaxsiy va kasbiy o'sish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy manbalarda intellektual hissiyotlar inson tafakkuri va emotsional tizimi o'rtasidagi integrativ jarayon sifatida baholanadi. Shuning uchun ularni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik strategiyalar zamonaviy oliy ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida e'tirof etiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, intellektual hissiyotlar talabaning bilish faoliyatini samarali tashkil etuvchi muhim psixologik omildir. Ular tafakkur va motivatsiya o'rtasidagi bog'lovchi halqa sifatida namoyon bo'ladi. Talabalik davrida ushbu hissiyotlarning rivojlanishi shaxsning kasbiy shakllanishi va ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Oliy ta'lim muassasalarida muammoli va interfaol metodlarni keng joriy etish, ijobiy psixologik muhit yaratish va refleksiv faoliyatni rag'batlantirish orqali talabalarda intellektual hissiyotlarni samarali rivojlantirish mumkin.

Shunday qilib, intellektual hissiyotlarni ilmiy asosda o'rganish va pedagogik jarayonga integratsiya qilish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shoumarov G. B. Psixologiya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 236 b.
2. Rahmonqulova N. A. Umumiy psixologiya. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021. – 278 b.
3. Yo‘ldoshev T., Karimova N. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2020. – 312 b.
4. Xo‘jayev A. M. Shaxs psixologiyasi. – Toshkent: Zarqalam, 2020. – 254 b.
5. Vygotskiy L. S. Tafakkur va nutq. – Moskva: Pedagogika, 1982. – 287 b.
6. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. – New York: Bantam Books, 1995. – 352 p.
7. “Intellektual va estetik hissiyotlarning psixologik xususiyatlari.” // Tadqiqotlar ilmiy jurnali, 2023. – №4.
8. “Talabalarda hissiy intellektni rivojlantirishning psixologik asoslari.” // Pedagogik mahorat ilmiy-metodik jurnali, 2022. – №3.